

nijvertijd

Veel jaren leidde mijn voorganger Gijs van Elk ieder nummer van Nijvertijd in. Deze keer aan mij de eer om me tot de lezer te richten. Veel is er gebeurd in en om de SIED na het verschijnen van het vorige nummer met onze top10 van industriële panden. Dat was voor het Deventer Dagblad aanleiding om samen met de SIED een serie artikelen te maken voor de verkiezing van het 'mooiste' industriële pand in Deventer.

Intussen heeft de gemeente Deventer het hele silocomplex gekocht. Daarmee heeft de SIED sinds 1 maart een nieuwe huisbaas. Het silocomplex vormt de motor voor de ontwikkeling van het Havenkwartier. De kans op herbestemming van beide silo's is groot, en dus op een goede toekomst ervoor. Wie had dat gedacht toen de SIED in 2003 in het complex trok? Nederlanders denken nu toch wel heel anders over de herbestemming van industrieel erfgoed dan toen. Dat komt in Deventer voor een deel doordat de SIED het gebied dicht bij de inwoners van de stad heeft gebracht. Samen met de andere gebruikers hebben we de mogelijkheden van het Havenkwartier laten zien.

Voor de zwarte silo onderzoekt BOEi (Nationale maatschappij tot behoud, ontwikkeling en exploitatie van industrieel erfgoed) de hergebruiksmogelijkheden.

De grijze silo doet mee met European, een Europese prijsvraag voor architecten tot 40 jaar. Een duurzame toekomst voor het silocomplex is dichterbij dan ooit. En herbestemming, daar gaat het de SIED om. Dat wij dan waarschijnlijk moeten omzien naar een andere plek voor onszelf (een volgend herbestemmingsproject?) ligt in de aard der dingen.

Na het bijzondere 25ste dubbelnummer nu weer een 'gewone' aflevering van Nijvertijd met toch weer een verrassend onderwerp: de industriële keramiek. Ik ben altijd weer verbaasd over de veelzijdigheid van de Deventer industrie. Dat geldt niet alleen voor het heden maar ook voor het verleden.

Eric Giesbers

Keramiek

26

JAARGANG 15 | MEI 2010

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies op het gebied van hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze Internetsite bezoeken: www.sied.nl

150 jaar keramiek in Deventer

Als pottenbakker Berger uit Isselburg (net over de grens bij Dinxperlo) in 1826 in Deventer zijn vak begint uit te oefenen, is het lang geleden dat in onze stad keramiek gemaakt werd. De hele achttiende eeuw was dat niet het geval en toch zou zich in de loop van de negentiende en begin twintigste eeuw een groot aantal kleiwarenfabrieken in Deventer vestigen. Rond de eeuwwisseling hebben zij samen ongeveer honderd werknemers in dienst - toen veel voor deze bedrijfstak.

Opvallend is de toeloop van Duitse vakmensen uit de grensstreek, die de eerste decennia met hun kennis de ondernemers helpen om de productie op te starten. De eigenaren van keramiekbedrijven zijn afkomstig uit heel andere beroepen: onder hen treffen we een koopman, een notaris en zelfs een dominee aan.

De meeste bedrijven hebben ook een groot-handel in glas, porselein en aardewerk. In Deventer vervaardigen ze voornamelijk gebruiks-aardewerk, 'ornamenten voor de bouwtrant' en allerlei soorten buizen. Het gebruik van stoommachines maakt een grote productie mogelijk.

In het begin van de twintigste eeuw sluit de ene na de andere firma zijn deuren; na 1923 blijft alleen het kleinschalige bedrijf van Jansen over, dat het tot 1983 zal volhouden.

Van slechts enkele bedrijven is wat bekend; er zijn weinig bedrijfsarchieven bewaard gebleven.

De pionier: Hamer senior

De aardewerkfabriek die koopman G.J. Hamer in 1826 sticht en waar de Duitse pottenbakker Berger de scepter zwaait, lag aan de Zwolschestraat, 'bij de Norenbergpoort' (nu Gibsonstraat, tegenover de parkeergarage). De benodigde klei wordt gedolven op de stadswide aan de overkant van de IJssel. Als Berger in 1832 ontslagen wordt, komen vak-

Werknemers van Laurillard in de werkplaats, 1907

Briefhoofd G.J. Hamer

mensen uit Duitsland in de zaak: Tangerink uit Isselburg en Heutgens uit Kaldenkirchen bij Venlo. Zij bestieren het bedrijf als was het van hen. In deze periode maakt het o.a. koffie- en theeserviezen, speelgoed, kookpannen en bloempotten.

In 1857 neemt Hamer jr. het roer van zijn vader over; hij wil uitbreiden en moderniseren. In 1868 verrijst aan de Zwolseweg (tegenover de Heilig Hartkerk) een geheel nieuw fabrieksgebouw, waar ook 'Goudsch, Deventer en Friesch aardewerk' wordt gemaakt.

In 1888 begint Hamer een dakpannenfabriek in Nijmegen en komt de firma in handen van Ir I.C.F. Laurillard uit Amsterdam. De naam wordt 'Deventer IJzeraarden-buizen- en Terracotta-fabriek'. De nadruk komt te liggen op vuurvaste stenen voor ovens, en gresbuizen. Voor die laatste is de overheid een grote klant in verband met de vele publieke werken in die tijd: de eerste grootschalige rioleringswerken worden aangelegd.

Laurillard sluit zijn bedrijf in 1923: het was het laatste in Deventer met zo'n grote productie.

Ervaren ondernemers

Vanaf 1848 komen fabrikanten met een andere achtergrond naar Deventer: het zijn ervaren ondernemers. Als eerste vestigt zich dat jaar Douwe Draaisma, aanvankelijk op enkele plaatsen in de binnenstad; vanaf 1859 staat zijn fabriek aan de Bolwerksweg, bijna naast de molen.

Ook hij produceert buizen, schoorsteenpotten en ornamenten voor de bouw, maar daarnaast 'poreuze potjes voor galvanische batterijen' en eeststenen, gebruikt in verwarmde vloeren voor het drogen van graan e.d. Na het overlijden van Draaisma in 1872 eindigt dit florissante bedrijf vroegtijdig, want de bestuurders van het Groote en Voorster Gasthuis leggen beslag vanwege onbetaalde rekeningen.

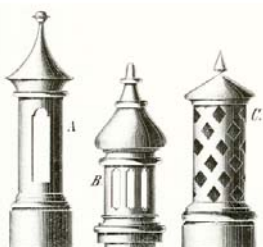
H.F. Hamelberg

Hamer sr en jr met hun personeel, Zwolseweg, 1870

In 1870 sticht H.F.Hamelberg een aardewerk-fabriek 'buiten de Noordeberg, dicht bij de IJssel'. Hij was predikant in Cuyk (Limburg) en bleef dat beroep daar uitoefenen; zijn broer, ooit werkzaam als stuurman op de grote vaart, wordt bedrijfsleider. Het gaat om een grootschalig bedrijf met stoomkracht, dat voornamelijk buizen en andere terracotaproducten fabriceert. Het houdt stand tot 1907.

Dan is er vanaf 1878 nog het bedrijf van L. Grolleman, korte tijd geassocieerd met Nierdt. De productie die in 1911 alweer ten einde komt, is kleinschalig maar veelzijdig: bouwornamenten, tuindecoraties zoals piëdestals (sokkels) en beelden, maar ook schoorsteenpotten en privaatrechters (verbinding tussen wc-pot en riool).

Luxe schoorstenen, Laurillard

Rechts: de fabriek van Janssen in de Ooievaarstraat

Linksonder: ovenafval Hamer, Gibsonstraat

Rechtsonder: gresbuizen vazen, Hamelberg

KERAMISCHE OPGRAVINGEN

Als in 1997 de voormalige Hardonk garage wordt gesloopt, vindt een opgraving plaats op het voormalige terrein van Hamer. Behalve een oven komen er een aantal kopjes (gezichtjes) tevoorschijn, en een kop met helm die aan Mercurius doet denken. De talloze scherven van bouwornamenten zijn wellicht uit de periode vanaf 1871, toen de Keizerstraat is aangelegd en bebouwd door de firma Beltman. Zo zijn op de adressen Keizerstraat 19, 20, 21 en 37 decoraties te zien die grote gelijkenis vertonen met het opgegraven materiaal, dat wordt bewaard in het archeologisch depot (de silo in de Bergpoortstraat).

Een buitenbeentje in Deventer is de fabricage van Keuls aardewerk ofwel steengoed (vrijwel altijd geïmporteerd), die in een speciaal daarvoor gebouwde inrichting plaatsvindt van 1873 tot 1884: de firma Hamer en Voorbeijtel Cannenburg. Het gaat voornamelijk om hardgebakken (1200 graden Celsius) potten en kruiken, die met ingevoerde klei door Duitse vakmensen in speciale ovens worden vervaardigd. Al na elf jaar biedt men het gebouw (ter hoogte van Zwolseweg 99) ter veiling aan; de stoomtapijtfabriek Hubers en Co neemt er zijn intrek.

De lange adem van Janssen

Alleen familiebedrijf Janssen is een blijvertje. Grondlegger Andreas Arnoldus wordt in 1850 geboren in Tegelen, een centrum van kleiwarenbedrijven. In de jaren tachtig vertrekt hij naar Deventer, misschien omdat het in Limburg minder gaat en in onze stad bekende bedrijven actief zijn. Hij gaat enkele jaren aan het werk bij Hamer/Laurillard en schouwt het daar tot meesterknecht. In 1893 sticht hij een eigen bedrijf in de Ooievaarstraat (de Bloemstraat op de Worp wijst de gemeente af). Het blijft bijna steeds een kleinschalig, maar economisch gezond bedrijf, dat 'ouderwets' vakmanschap hoog in

Links: pyrogène (luciferstandaard),
Grolleman & Nierdt
Rechts: bloempot met hondekop,
Grolleman & Nierdt

DE ENE BUIS IS DE ANDERE NIET

het vaandel heeft. Het voornaamste artikel is en blijft de bloempot; daarnaast maakt Janssen talloze schoorsteenpotten.

In 1915 werft Janssen via een advertentie twee kleigravers, die voor 40 cent per kubieke meter een voorraad afgraven waarmee het bedrijf een jaar voort kan.

In 1916 opent de firma aan Nieuwstraat 32 een 'magazijn voor de verkoop van porselein, glas, aardewerk en kristalwaren'. Het pand wordt in 1927 al weer van de hand gedaan (en gekocht door de firma Verkade te Zaandam).

In deze periode vermeldt het assortiment zaaipannen, 'Goudsch en Friesch' aardewerk, testen, inmaakpotten, pijpjarde, boetseerklei, vazen en jardinières (plantenbakken).

Omdat in de jaren dertig de klad komt in aardewerken keukenartikelen, maakt Janssen steeds meer schoorsteenpotten, drinkbakken voor pluimvee, maar ook privaatrechters en sifons. Bovendien vindt verdere mechanisatie plaats: naast de kleimolen staan er vorm-persmachines voor diverse formaten bloempotten en schoorsteenpotten.

In de naoorlogse jaren beleeft het bedrijf zijn hoogtepunt: er werken dan acht tot tien mensen. In 1971 is er een open dag ter gelegenheid van de (laatste) modernisering: aardgas vervangt de vroegere turf en briketten. Maar kunststof rukt op en als in 1983 de derde generatie Janssen de zaak beëindigt, zijn er nog maar vier medewerkers. Het interieur is dan al zo bijzonder dat het (op de oven na) naar het Openluchtmuseum in Arnhem gaat.

Nadat het gebouw in 2011 is gesloopt, is er in Deventer niets meer te zien van de bedrijven waar eens zoveel klei werd vormgegeven.

Bronnen

- Adri van der Meulen en Paul Smeele - De opbloei van de aardewerknijverheid in Gelderland en Overijssel. In: Töpfer Kramer pottenbakkers; keramiek tussen IJssel en Berkel. Borken, 2001
- J.A. van der Kloes - Onze bouwmaterialen: Kunststeen. Amsterdam, 1926
- Archief Maria Janssen
- Collectie Wagenaar, SAB
- Met dank aan mevrouw Janssen en de heren Berends en Smeele.

Colofon

Tekst: Ipe de Graaf
Redactie: Ipe de Graaf, Marja Kroef en Janleo van de Laar
Vormgeving: Pieter Ellens
Allison grafische vormgeving
Deventer
Fotografie: Theo de Kreek
Drukwerk: Ovimec

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden.

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:

€ 15 (of meer) voor particulieren

€ 25 (of meer) voor organisaties

€ 50 (of meer) voor bedrijven

€ 250 (of meer) voor 'Vrienden'

op bankrekening 415141

t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer.

Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

ABN AMRO

Ardagh Groep

BAM Woningbouw Deventer

Deventer Kring van Werkgevers

Eno Zorgverzekeraar

Ten Hag Groep

Retree

Saxion Hogescholen

Schaap Bliksembeveiliging Ontstoringstechniek

Soils milieudadviesbureau

Tauw

Witteveen + Bos

www.sied.nl